

*Кочкубей В., Новоселецька А. О.,
Національний університет Острозька академія*

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ

У даній роботі висвітлені питання економічної сутності державного боргу, основних причин формування державного боргу, наслідків існування державного боргу, оцінено розмір та динаміку заборгованості України та проаналізовано способи механізму управління.

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг. Державний борг – це загальний розмір накопиченої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів за вилученням бюджетних надлишків [5, с.615].

В перехідній економіці України державний борг все більше набуває характеру не лише фінансової, але і соціально – політичної проблеми. Державний борг прямо пов'язаний з проблемою економічної безпеки країни. Розв'язання проблеми обслуговування державного боргу є одним із ключових факторів економічної стабільності в країні. Від характеру врегулювання боргової проблеми значною мірою залежить бюджетна дієздатність держави, стабільність її національної валюти, а відтак фінансова підтримка міжнародних фінансових організацій. Зазначене обумовило актуальність обраної теми даної роботи.

Метою дослідження є наукове обґрунтування економічної природи державного боргу, виявлення основних тенденцій і особливостей формування державного боргу в Україні, обґрунтування концептуальних засад щодо вдосконалення механізму управління державним боргом в умовах перехідної економіки України.

З погляду державного регулювання економіки в Бюджетному кодексі державний борг визначений як загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають у дію в результаті вида-

них гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору [1].

Збільшення державного боргу протягом одного року дорівнює дефіциту бюджету. Розрізняють поняття зовнішнього і внутрішнього державного боргу. Внутрішній державний борг – заборгованість держави домогосподарствам і фірмам даної країни, які володіють цінними паперами, випущеними її урядом. Зовнішній державний борг – це заборгованість держави перед іноземними громадянами, фірмами, урядами та міжнародними фінансовими організаціями [5, с.616].

Державний борг складається з прямого та гарантованого. Прямий борг – це загальна сума безумовних боргових зобов'язань країни за отримані і непогашені на визначену дату кредити, які з'являються у результаті державних запозичень. Гарантований борг – це загальна сума боргових зобов'язань резидентів України за отримані і непогашені на визначену дату кредити, які з'являються унаслідок запозичення, які забезпечені державними гарантіями [6, с.72].

Основними причинами створення і збільшення державного боргу є: хронічний дефіцит державного бюджету, збільшення державних видатків без відповідного зростання державних доходів, дискреційна політика держави направлена на зменшення податкового навантаження з метою стимулювання економіки без відповідного скорочення державних витрат, вплив політичних бізнес-циклів – надмірне збільшення видатків напередодні виборів з метою завоювання популярності виборців та збереження влади, розширення економічної функції держави, дія автоматичних стабілізаторів (циклічне зменшення податкових надходжень та збільшення соціальних трансфертів під час економічної кризи), залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти, мілітаризація, ведення війни тощо [2, с. 386].

В Україні проблема державного боргу відома протягом всієї її історії як незалежної держави.

Для оцінки державного боргу спочатку розглянемо його розмір у 2007 році. За станом на 31 грудня 2007 року державний та гарантований державою борг України становив 88,74 млрд. грн. або 17,57 млрд. дол. США. Державний зовнішній борг становив 10,59 млрд. дол. США проти встановленого Законом України “Про Державний бюджет України на 2007 рік ” граничного

розміру державного зовнішнього боргу України в сумі, еквівалентній 9,89 млрд. дол. США [8]. Державний внутрішній борг становив 3,52 млрд. дол. США проти встановленого Законом України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” граничного розміру державного внутрішнього боргу України в сумі 1,03 млрд. дол. США. Перевищення фактичного обсягу державного зовнішнього боргу над граничним спричинене перевищенням фактичних зовнішніх запозичень над плановими, що знаходиться в межах недонадходження внутрішніх запозичень та відповідає вимогам статті 12 Закону України “Про Державний бюджет України на 2007 рік ” [8]. Розглянемо динаміку державного та гарантованого, зовнішнього та внутрішнього боргу та боргу.

Таблиця 1.
Показники боргу в Україні в 2005 – 2007 роках

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Державний і гарантований державою борг, млн. грн	78147	80550	88369
Державний борг, млн. грн, в тому числі:	63145	66114	71294
внутрішній	19188	160607	17806
зовнішній	43957	49506	53488
Державний і гарантований державою борг/ВВП, %	17,7	14,8	15,1
Державний борг/ВВП, %	14,3	12,1	12,2

Розмір державного боргу зріс на 4,7 % за 2006 рік і на 7,38 % за 2007 рік. Зовнішній борг зріс на 12,62 % у 2006, у 2007 на – 8 %. Збільшення державного зовнішнього боргу за 2007 рік пов'язано в основному з випуском облігацій зовнішньої державної позики 2007 року для фінансування державного бюджету. Розмір внутрішнього боргу у 2006 році зменшився на 13,44 %, але у 2007 році збільшився на 7,21 %. Збільшення частки державного внутрішнього боргу у 2007 році спричинене перевищенням залучення коштів від випуску ОВДП над погашенням державного внутрішнього боргу. Також ми бачимо, що показники відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП та окремо державного боргу до ВВП у 2006 році

зменшилися порівняно з попереднім роком, а у 2007 році дещо підвищились.

Значення цього показника свідчить про економічно безпечний розмір державного боргу і відповідає критеріям, які передбачені Маастрихтською угодою та Бюджетним кодексом України (60 відсотків ВВП) [9].

У структурі зовнішній державний борг займає значно більшу частку і у 2007 році становив 75 %. У структурі внутрішнього боргу заборгованість перед юридичними особами у 2007 році займала більшу частку, ніж частка боргу перед НБУ (51,4 % проти 48,6 %). У структурі зовнішнього боргу найбільшу частку складають облігації зовнішньої державної заборгованості [10]. Щодо валют позики, то найбільшу частку становлять позики в доларах США, дещо меншу в українській гривні і в ЄВРО [9].

Загалом можна зазначити, що формування і обслуговування державного боргу України, відбувалося в кілька етапів. Найгостріше проблеми управління державним боргом далися взнаки на третьому етапі, що розпочався з II половини 1997 р. Економічними наслідками державного боргу є наступні: скорочення споживання населенням країни; витіснення приватного капіталу, що обмежує подальше зростання економіки; збільшення податків для обслуговування рівня державного боргу виступає антистимулом економічної активності; перерозподіл доходу на користь власників державних облігацій; зменшення політичної ролі в світі; втеча капіталу з країни [4, с. 34].

З метою досягнення позитивного впливу державного боргу на розвиток економіки необхідно проводити зважене управління його обсягами, структурою та динамікою.

Під управлінням державним боргом слід розуміти сукупність державних заходів, що пов'язані з випуском та погашенням державних боргових зобов'язань, визначенням ставок процентів та виплатою доходу по державних цінних паперах, встановлення ліміту боргу, підтриманням курсу державних зобов'язань, визначенням умов випуску нових державних цінних паперів [3, с. 234].

Управління зовнішньою заборгованістю ділиться на три стадії: залучення фінансування, його розміщення (використання) та погашення боргу. Управління державним боргом включає декілька напрямів: мобілізацію коштів з метою забезпечення

фінансування програм, організацію раціонального використання мобілізованих ресурсів, здійснення сприятливого як для держави, так і для кредиторів погашення одержаних в борг коштів за умовами і строками, організацію обслуговування державного боргу у розмірах і структурі, узгоджених з кредиторами [3, с. 237].

В Україні з усіх способів можливого використання залучених ресурсів значного поширення набув найменш ефективний спосіб – нові запозичення спрямовуються на фінансування поточних витрат бюджету, включаючи і обслуговування існуючого зовнішнього боргу. Тому Україні важко розраховувати на ті джерела фінансування, якими зазвичай користуються країни для обслуговування зовнішнього боргу. В зв'язку з цим важливим є питання про можливість використання різноманітних методів реструктуризації зовнішньої заборгованості, які використовуються в світовій практиці і знайти способи переходу від відстрочки платежів до скорочення боргу, це буде сприяти урегулюванню проблеми зовнішньої заборгованості і забезпечення ефективності економіки України.

Управління державним боргом включає декілька напрямів:

1. Мобілізацію коштів з метою забезпечення фінансування програм, не перекритих іншими (крім пов'язаних з державним боргом) джерелами.

2. Організацію раціонального використання мобілізованих ресурсів.

3. Здійснення сприятливого як для держави, так і для кредиторів погашення одержаних в борг коштів за умовами і строками.

4. Організацію обслуговування державного боргу у розмірах і структурі, узгоджених з кредиторами.

У створенні методології управління державним боргом необхідно враховувати досвід зарубіжних країн. На сучасному етапі економічних реформ в Україні набули загострення питання централізації управління державними борговими зобов'язаннями, тим більше, що однією з особливостей управління державним боргом в ряді європейських країн та в США є існування спеціалізованих органів влади, які займаються виключно питаннями зовнішніх та внутрішніх боргів.

Очевидно, в Україні сьогодні було б виправданим створення органу управління державним боргом, підпорядкованого Міністерству фінансів, але з достатньо високим ступенем авто-

номності у прийнятті рішень тактичного характеру. Такий орган може бути створений на базі відповідного департаменту в складі Міністерства фінансів, який вже кілька років займається безпосередньо проведенням операцій з боргом, із залученням резервів інших суб'єктів управління [7].

Головними завданнями діяльності такого органу можуть стати: переведення частини заборгованості у державні цінні папери, проведення скоординованої політики, спрямованої на дотримання співвідношень між зовнішніми і внутрішніми запозиченнями, запобігання безконтрольному нівелюванню межі між зовнішньою та внутрішньою заборгованістю, яке вже стало специфічною ознакою українського державного боргу, забезпечення відкритого доступу резидентів на ринок державних зобов'язань, надання уряду рекомендацій щодо заміщення одних джерел іншими, зміни, в разі необхідності, структури державного боргу і переведення його на більш довгострокове обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. (стаття 2).
2. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Макроекономіка: Навч. пос. – К.: Атіка, 2002. – 386 с.
3. Бескова І. А. Управління державним боргом. – М: Фінанси. – 2002. – С. 234, 237.
4. Вахненко Т. П. Державний борг України та його економічні наслідки. Інститут економічного прогнозування. – К.: Альтепрес, 2000. – 64 с.
5. Панчишин С. Макроекономіка: Навч. пос. – К.: Либідь, 2005. – С. 615-616.
6. Платіжний баланс і державний борг України. – Видання 7/2007. – 72 с.
7. www.khomutynnyk.com.ua
8. www.me.gov.ua
9. www.minfin.gov.ua
10. www.ukrstat.gov.ua